

Dalibor
Prančević

Imaginarni razgovori Ivana Meštrovića

IVAN MEŠTROVIĆ, *Razgovori s Michelangelom*
(pogovor: Nikola Batušić), Zagreb, Školska knjiga,
2007., 178 str., ISBN 978-953-0-61489-5

Novoobjavljeni dramski tekstovi Ivana Meštrovića *Razgovori s Michelangelom* doprinose potpunijem sagledavanju i interpretaciji njegova bogatog opusa. Osim što nadopunjuje književni segment umjetnikova rada novim žanrom, dramom jednočinkom, djelo je izuzetno vrijedno jer donosi i umjetnikove refleksije o religiji, umjetnosti i životu uopće. *Razgovori s Michelangelom* nikada se nisu objavljivali u Hrvatskoj, ni kao cjelovita zbirka ni fragmentarno. Pojedini dijelovi objavljivani su tijekom pedesetih godina u *Hrvatskoj reviji*, tiskanoj u Buenos Airesu,¹ a prijevodi na njemačkom jeziku u časopisu *Kunst ins Volk*.

Književni pokušaji Ivana Meštrovića sežu u doba prije njegova odlaska na studij kiparstva na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču, 1901. godine. Primjerice 1899. Meštrović piše pjesmu u desetercima *Vilo moja pivat mi pomaži* koju posvećuje fra Andriji Kačiću Miošiću. Takva posveta mladog umjetnika ne treba čuditi budući da mu je *Pismarica* fra Andrije Kačića Miošića, iz koje su se čitali i recitali stihovi prilikom tradicionalnih seoskih sijela karakterističnih za Meštrovićevu drnišku krajinu, bila važan umjetnički poticaj. Narodnom predajom i pričama

koje bilježi Kačić Miošić nadahnuti su kako vrlo rani Meštrovićevi crteži, tako i njegova ponajbolja djela iz razdoblja do Prvoga svjetskog rata.

Dosad je nekoliko literarnih radova Ivana Meštrovića objavljeno za njegova života ili posmrtno: knjiga refleksija *Dennoch will ich hoffen... Ein Weihnachtsgespräch (Ipak se nadam ili Božićni razgovori)*,² zbirka pripovijedaka *Ludi Mile*,³ memoarski zapisi *Uspomene na političke ljude i događaje*⁴ te autobiografski roman *Vatra i opekline*.⁵ Objavljivanjem dramskih tekstova *Razgovori s Michelangelom* nije do kraja iscrpljena umjetnikova književna ostavština, jer objavljivanje čekaju još neki dramski tekstovi. Primjerice povijesna drama *Kambus*, koja obrađuje život staroperzijskog kralja Kambiza, odnosno rukopisi *Aleksandrida* i *Kejo*, o kojima postoji malo spomena, a za koje je Meštrović radio i crteže.⁶ Vrlo je zanimljiv naslov koji

¹ IVAN MEŠTROVIĆ, Iz imaginarnih Michelangelovih razgovora: Razgovor u kapeli Medici, *Hrvatska revija*, 1 (1951.), 205-209; Iz Michelangelovih imaginiranih razgovora: Razgovor Vittoria – Michelangelo, *Hrvatska revija*, 3 (1953.), 43-49; Iz Michelangelovih imaginiranih razgovora: Razgovor Julija II i Michelangela, u: *Hrvatska revija*, 6 (1956.), 503-507.

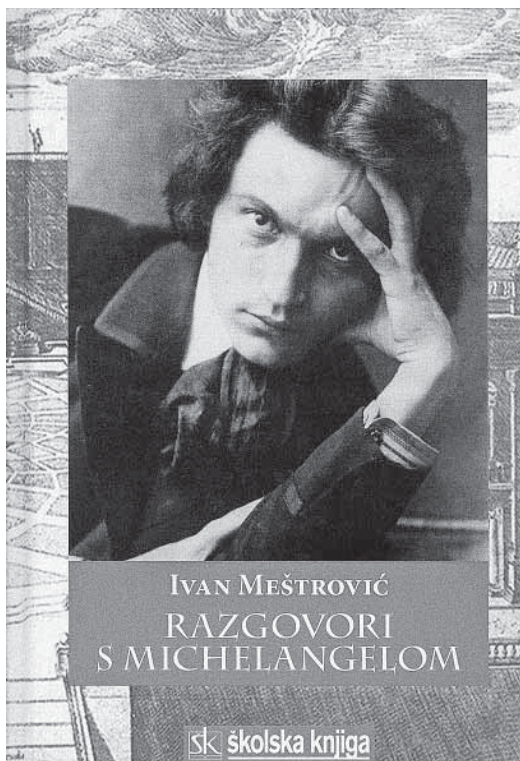
² IVAN MEŠTROVIĆ, *Dennoch will ich hoffen... Ein Weihnachtsgespräch*, Zürich, Rascher Verlag, 1945.

³ IVAN MEŠTROVIĆ, *Ludi Mile*, Zagreb, Matica hrvatska, 1970.

⁴ IVAN MEŠTROVIĆ, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Zagreb, Matica hrvatska, 1968.

⁵ IVAN MEŠTROVIĆ, *Vatra i opekline*, Zagreb, Dora Krupićeva, 1998.

⁶ MIROSLAV KRAVAR, Gdje je *Kambus*: O zagubljenju drami Ivana Meštrovića, *Danas*, 14. siječnja 1986., 46; JOSIP GRBELJA, Tužan životni kolač: Kod Line Grubišić nađeni rukopisi Meštrovićeva djela *Kambus*, *Nedjeljna Dalmacija*, 30. ožujka 1986., 28-29; LJILJANA DOMIĆ, Pronađen Meštrovićev dramski spjev, *Nedjeljni Vjesnik*, 25. listopada 1986., 20.

Ivan Meštrović bira za zbirku svojih dramskih tekstova. Naime, "razgovori" impliciraju dvojak karakter: povijesni dijalog znamenitih suvremenika s Michelangelom i Meštrovićev transpovijesni razgovor sa slavnim prethodnikom, koji ga je zaokupljao veći dio stvaralačkog vijeka. Empatijski odnos prema Michelangelu osobito je izražen u monološkim dionicama tekstova, a ponekad se čini kao da čitamo autobiografiju samog Ivana Meštrovića. Valja napomenuti kako on u memoarskim zapisima *Uspomene na političke ljude i događaje* navodi djelo pod promijenjenim naslovom *Michelangelovi i moji imaginarni razgovori*, što potkrjepljuje aspekt intimna dijaloga dvaju kipara. Dvojica kipara postavljaju pitanja koja su ih tijekom života zaokupljala i pokušavaju iznaći odgovore. Međutim, ukoliko se odgovorima na zapravo univerzalna pitanja i približe, uvijek se pojavljuje sumnja toliko svojstvena vitalnim i nemirnim duhovima.

Mnoga su Meštrovićeva djela u kojima se prepoznaje utjecaj njegova prethodnika: od

vrlo ranog djela *Laokoon mojih dana* (1905.) na kojem prepoznajemo kompozicijski obrazac sličan onom kojim se Michelangelo koristi na crtežu *Herkul i Antej*, preko Meštrovićevih crteža inspiriranih sikstinskim freskama, nastalih kao studije ikonografskog programa namijenjena kupoli crkve Presvetog Otkupitelja u Otavicama (oko 1938.), do Meštrovićeve *Rimske Pietà* (1942.-1946.) nadahnute istoimenim Michelangelovim radovima, te niza drugih djela. Michelangelove freske u Sikstinskoj kapeli morale su se dojmiti Ivana Meštrovića kada ih je prvi put vidio boraveći 1907. u Rimu sa suprugom Ružom.⁷ Nadalje, 1926. u svojem njujorškom atelijeru Meštrović je oblikovao dva Michelangelova portreta. Ilustraciju *Velikog reljefnog Michelangela* pronalazimo u broju *Nove Evrope* iz 1926. godine, koji je posvećen Michelangelovoj pojavi u likovnoj i književnoj povijesti. Među odabranim tekstovima nalazi se i Meštrovićev esej o Michelangelu, u kojem razlaže značenje djela toga velikog majstora.⁸ Osvrćući se na inspiracijska počela novih generacija koje Michelangela mahom zanemaruju, tražeći nadahnuće u drugačijim uzorima, kao što je primjerice crnačka plastika, Meštrović ih naziva dekadentnim. U istom broju *Nove Evrope* objavljeno je više tekstova o Michelangelu od kojih je potrebno izdvojiti ulomke što ih pišu njegovi suvremenici, Ascanio Condivi i Giorgio Vasari. Osobito je važna forma dijaloga

⁷ U fototeci Galerije Meštrović u Splitu nalaze se brojne ilustracije Michelangelovih djela koje je sakupljao Ivan Meštrović. Od osobitog su značenja tri ilustracije (*Stvaranje žene*, *Izgon iz raja zemaljskog*, *Odvajanje vode i zemlje*) na čijoj je pozadini olovkom ispisano: Michelangelo, Kap. Sistinska, Rim, 13. rujna 1907. Taj nam podatak pobliže određuje vrijeme Meštrovićeva boravka u Rimu i pokazuje njegovu želju da uz pomoć kvalitetnih ilustracija što duže zadrži u sjećanju Michelangelove kompozicije. Iznimno su kvalitetne i ilustracije Michelangelovih crteža koje na pozadini nose žig fotografskog atelijera F.lli Alinari, Firenze.

⁸ IVAN MEŠTROVIĆ, Mikelandelo: Ovo što slijedi napisano je kao uvod u jednu kratku, popularnu, studiju o Mikelandelu, *Nova Evropa*, 14 (1926.), 243-256.

iz različitih razdoblja koji su mogli Meštroviciu poslužiti kao predložak njegova budućega književnog rada, a koje također donosi *Nova Evropa* – sažetak iz *Michelangelovih dijaloga* (1538.) Francisca d'Olanda i sažetak iz *Renesanse* (1877.) Arthura de Gobineaua. U Meštrovicijevoj biblioteci u Galeriji Meštrovic u Splitu sačuvano je nekoliko knjiga o Michelangelu koje također potvrđuju da je kipar iscrpno studirao život i djelo svojega velikog uzora.⁹ U pogovoru *Razgovora* Nikola Batušić navodi Miroslava Krležu i njegova djela, odnosno književne likove, inspirirane Michelangelom i Michelangelovim djelima, za koje ne sumnja kako su Ivanu Meštroviciu bili dobro poznati.

Meštrovic *Razgovore* piše u zatvoru na Savaškoj cesti kamo su ga zatočile ustaške vlasti od listopada 1941. do kraja siječnja 1942. O ambijentu zatvora u kojem djelo nastaje Meštrovic svjedoči u knjizi memoara *Uspomene na političke ljude i događaje* te u predgovoru *Razgovorima* koji je napisao u siječnju 1952., očitopripremajući njihovo objavljivanje.¹⁰ To je ambijent rubnih iskustava egzistencije, nabižen psihozama i strahom za vlastiti i tuđi život. No, kao što Meštrovic navodi u predgovoru, “misao radi dalje: čeprka po prošlosti, po sadašnjosti, koja joj je najmutnija, prodire u budućnost i počinje se sasvim jasno vidjeti.”¹¹ Kako saznajemo iz predgovora, rukopis je nastao olovkom na prokrijumčarenu pisaćem

papiru. Dovršen je uoči Božića 1941. godine, kada su stražari umjetniku počeli dostavljati listove pakpapira na kojima on počinje crtati, vraćajući se likovnom izrazu.

Meštrovicijeva fascinacija Michelangelom neće zamrijeti jer će tijekom Drugog svjetskog rata, u Švicarskoj, napisati studiju o Michelangelu i njegovu djelu. To je bilo vrijeme kada umjetnik nije mogao drugačije uobličiti svoje kreativne impulse osim u pisanu riječ, budući da je zbog flebitisa koji mu je zahvatio donje ekstremitete bio prisiljen mirovati. Rukopis je dovršen 1946., no do objavljivanja toga reprezentativnog sveska nije došlo, iako je Meštrovic uz tekst pripremio i velik broj ilustracija. O nakanama objavljivanja *Razgovora (imaginarnih) s Michelangelom i Michelangelova djela* pedesetih godina prošlog stoljeća izvješćuje i Ivan Čurčin, obrađujući pojavu Ivana Meštrovica u Americi.¹² *Razgovori* su koncipirani kao zbirka osam dramskih tekstova koji obrađuju kontekst izvedbe najvažnijih Michelangelovih djela i razgovore koje on pritom vodi s različitim osobama (*Oproštaj s Davidom, Mojsije se opet spušta sa Sinaja, Buđenje Adamovo, Razgovori u Stanzama, U kapeli Medici, Posljednji sud, Vittoria Colonna, Pokraj mrtva Michelangela*). Lako se uočava da je samo jedan Michelangelov suvremenik istaknut u naslovima dramskih tekstova, a to je Vittoria Colonna, markica od Pescare prema kojoj je Michelangelo gajio osjećaje platonske ljubavi. Vittoria Colonna bila je pjesnikinja oko koje se skupljao zanimljiv intelektualni krug i koju prepoznajemo kao važnu dionicu u razgovoru o ženskoj liniji pjesništva u povijesti književnosti uopće. Ovo postaje tim zanimljivije što je Ivan Meštrovic, u svojemu kasnije napisanom autobiografskom romanu *Vatra i opeklina*, isticao izuzetno patrijarhalan stav prema ženi intelektualcu.

Tekstovi čine razvidnim i vrlo kompleksan Meštrovicijev pristup religiji. Zanimljivija je kongruencija kršćanskih i mitoloških motiva, na koju se umjetnik osvrće u nekoli-

⁹ FRITZ KNAPP, *Michelangelo*, Stuttgart und Leipzig, 1906. (na drugoj unutarnjoj stranici knjige nalazi se potpis Ivana Meštrovica); ADOLFO VENTURI, *Michel-Ange*, Paris, 1927. (na trećoj unutarnjoj stranici knjige utisnuto je ime Ivana Meštrovica s njegovom zagrebačkom adresom, Mletačka 8); EMILE BERNARD, *Le grand et très divin Michelange: étude esthétique de l'homme et de l'oeuvre*, Tonnerre, 1924. (na prvoj unutarnjoj stranici knjige crnom je tintom ispisano: I. MEŠTROVIĆ, 1928.); LOUIS DEMONTS, *Les Dessins de Michel-Ange*, Paris, Musée du Louvre, 1922.

¹⁰ IVAN MEŠTROVIĆ, *Razgovori s Michelangelom*, Zagreb, Školska knjiga, 2007., 5-8.

¹¹ IVAN MEŠTROVIĆ (bilj. 10), 6.

¹² IVAN ČURČIN, *Meštrovic u Americi* (Povodom sedamdesetogodišnjice), *Arhitektura*, 4 (1953.), 29-32.

ko navrata. "... nije li Dioniz kao mali Isus! A i njega je Zeus žrtvovao titanima. Ali zašto? Uvijek su Božje tajne zagonetne, čak i kod bogova. Ali krasne su njihove priče. Dioniz božanski pijan pretvara se u Bakha, i rasipa se, i troši. On, Bog rađanja i proljeća. No gdje je tu prisposoba s našim pravim Sinom Božjim, koji se žrtvovao da nas spasi od grijeha. Lijepa je ona priča kad Perzefonu spašava iz podzemlja, iz pandža strašnoga Plutona, kuda je zalutala berući cvijeće. Ah, koliko ih tako zaluta! Pluton je baš kao naš Lucifer, a Perzefona kao ljudska duša. To je kao naše čistilište, gdje duša može ugledati raj i slavu Božju, kao Perzefona Olimp. (...) I tko će ga znati, možda su te priče i ti bogovi slutnje i pretskazivanja rađanju našega Spasitelja, nešto kao kod židovskih proroka."¹³ Podsjetimo da i u dijelu drame *Buđenje Adamovo*, u kojem se navodi *Posljednji sud*, Michelangelo opisuje viziju doslovne transformacije grčkog Apolona u kršćanskog Spasitelja.

Napomenimo kako je, istovremeno dok je pisao *Razgovore*, Ivan Meštrović s francuskog prevodio grčku dramu *Demetra*. Doista, nikada prije u likovnoj djelatnosti Ivana Meštrovića nisu bili toliko prožeti kršćanski i mitološki motivi i teme. Štoviše, mnoge od motiva koje spominje u svojim dramskim tekstovima umjetnik će kasnije, tijekom četrdesetih

godina, realizirati u nekom od likovnih medija: *Perzefonu*, *Autora Apokalipse*, *Prometeja*, *Stigmatizaciju sv. Frane*, *Sv. Jerolima*, *Perzefonu* i *Dioniza* te mnoga druga djela.

U *Razgovorima* je moguće detektirati i pojedine likovne probleme koji su zaokupljali Ivana Meštrovića. To su prije svega razmišljanja o značenju lijepog i ružnog u umjetnosti. Valja napomenuti da je Meštrović bio u Beču kada su se početkom prošlog stoljeća u raspravama o Klimtovim djelima inicirala slična pitanja. Na koncu, njegov je prvi javni spomenik, onaj pjesniku Luki Botiću, postavljen 1905. u urbanom tkivu Splita, bio kvalificiran kao ružan. Tema akta prisutna je kako u Michelangelovu tako i Meštrovićevu djelu. Osobito lijepi pasusi *Razgovora* posvećeni su "golotinji" u umjetnosti, naročito u dijelovima razgovora o Michelangelovim djelima *David* i *Posljednji sud*. Time bi mogla biti potaknuta raspra o značenju uvođenja akta u urbani i sakralni prostor, važna za oba umjetnika.

Zbirka jednočinki Ivana Meštrovića, objavljena zalaganjem njegova sina Mate Meštrovića i njegove supruge Rumjane, povijesti hrvatske književnosti i likovne umjetnosti donosi tekstove koji se, osim intrigantnom temom, ističu i svojim nastankom u teškim egzistencijalnim uvjetima, a interpretima Meštrovićeva opusa nude nove smjernice za potpuniju valorizaciju njegova opusa. ✕

¹³ IVAN MEŠTROVIĆ (bilj. 10), 77.

SUMMARY: IMAGINARY DIALOGUES OF IVAN MEŠTROVIĆ

 Review of the newly published dramas of the sculptor Ivan Meštrović *Dialogues with Michelangelo* (*Razgovori s Michelangelom*), written in prison during the World War II. The imaginary dialogues of Michelangelo with his famous contemporaries are in the same time

transhistorical dialogues of Meštrović with his famous predecessor. It is possible to detect in text the particular artistic problems of the sculptor himself, in the first place thoughts about the meaning of beauty and ugliness in the art.